

Fårösunds fästning – från Krimkrig till lyxhotell

Statens fastighetsverk har regeringens uppdrag att tillgängliggöra, utveckla och levandegöra bygnadsverk som räknas till det nationella kulturarvet. Att hitta nya användningsområden för gamla nerlagda försvarsanläggningar är inte det lättaste. På Bungenäset vid Fårösund finns i alla fall ett strålande exempel på att det inte är helt omöjligt. För fyra år sedan, då Statens fastighetsverk genomförde evenemanget Hemliga rum för första gången, visades Fårösunds fästning för allmänheten. Då hade just arbetet på att omvandla 1800-talsfästningen till hotell och konferensanläggning inletts.

SOPHIE MALMROS, *Frilansskribent*

Tonen är rå men hjärtlig. Med öppna, om än rostiga, grindar hälsas besökarna välkomna. Smärtfritt passerar de sedan skogen av rostiga taggtrådsstolpar på vägen in till lyxhotellet Fårösunds fästning. Hit söker man sig i dag för att få lugn och ro i en avslappnad miljö, med god mat och varma bad. Och lugnt och tyst är det sannerligen här ute på Bungenäset. Det enda som hörs är en svag bris som smeker örnsnibben och ett stilla mumsande från fåren som betar av gräset uppe på taket.

KRIMKRIGET

Anledningen till fästningens tillkomst är däremot allt annat än stillsam och lugn.

Under åren 1853–56 rasade Krimkriget, uppkallat efter den huvudsakliga krigsskådeplatsen på Krimhalvön i Svarta havet. Ryssland försökte utvidga sina gränser på Turkiets bekostnad och snart hade England och Frankrike förklarat krig mot Ryssland.

Även i Östersjön pågick drabbningarna mellan de stridande länderna. Sverige förklarade sig neutralt men de svenska hamnar som inte var befästa ansågs öppna för de främmande krigsskeppen. I sista stund hann man befästa Enholmen utanför Slite och förklara den som krigshamn. Fårösundet låg däremot oförsvarat för de främmande makterna vilket den engelska och den franska flottan kom att utnyttja. Under åren 1854–55 hade de allierade styrkorna Fårösundet som bas för sina räder i Östersjön och ibland ankrade här upp till 70 skepp samtidigt. Det sägs att skogen av master ibland var så tät att man

inte kunde se Fårö på andra sidan. Nu blev det liv och rörelse bland Fårösundsborna. Man gjorde affärer som aldrig förr. Besättningarna behövde proviant och handeln var i full gång.

Gotlands Läns Tidningar var där och rapporterade den 28 april 1854: «Här är nu ett lif, en rörelse, som det i mannaminne aldrig varit. Fartyg stora, bevarade, ångande fartyg komma och gå och Engelmän svärma omkring här i stor mängd. Proviant och andra förnödenheter anskaffas, twätt ombestyres m.m., 'monny' är i friskt omlopp. Man spekulerar, levererar, förtjenar och har brådtom; gamla wänner och trogna grannar ha knappt tid att helsa på hwarandra...»

Det var inte bara Fårösundsborna som tjänade på den goda handeln. Det sägs att boskap drevs upp från socknar många mil därifrån. På fälten runt samhället betade slaktdjuren och marken blev snabbt nedsliten. Själva slakten skedde oftast ombord. Djuren fick simma ut till skeppen och sedan hissades de upp med rep fästade i hornen. Inälvorna kastades överbord. Det berättas att en bonde från Fårö en dag sålde en oxe till ett engelskt skepp. Men tydligen tyckte man att djuret var för magert. Bonden fick senare höra att djurkroppen kastats överbord. Han var dock inte sämre affärsman än att han letade upp steken och sålde den ännu en gång till ett annat skepp.

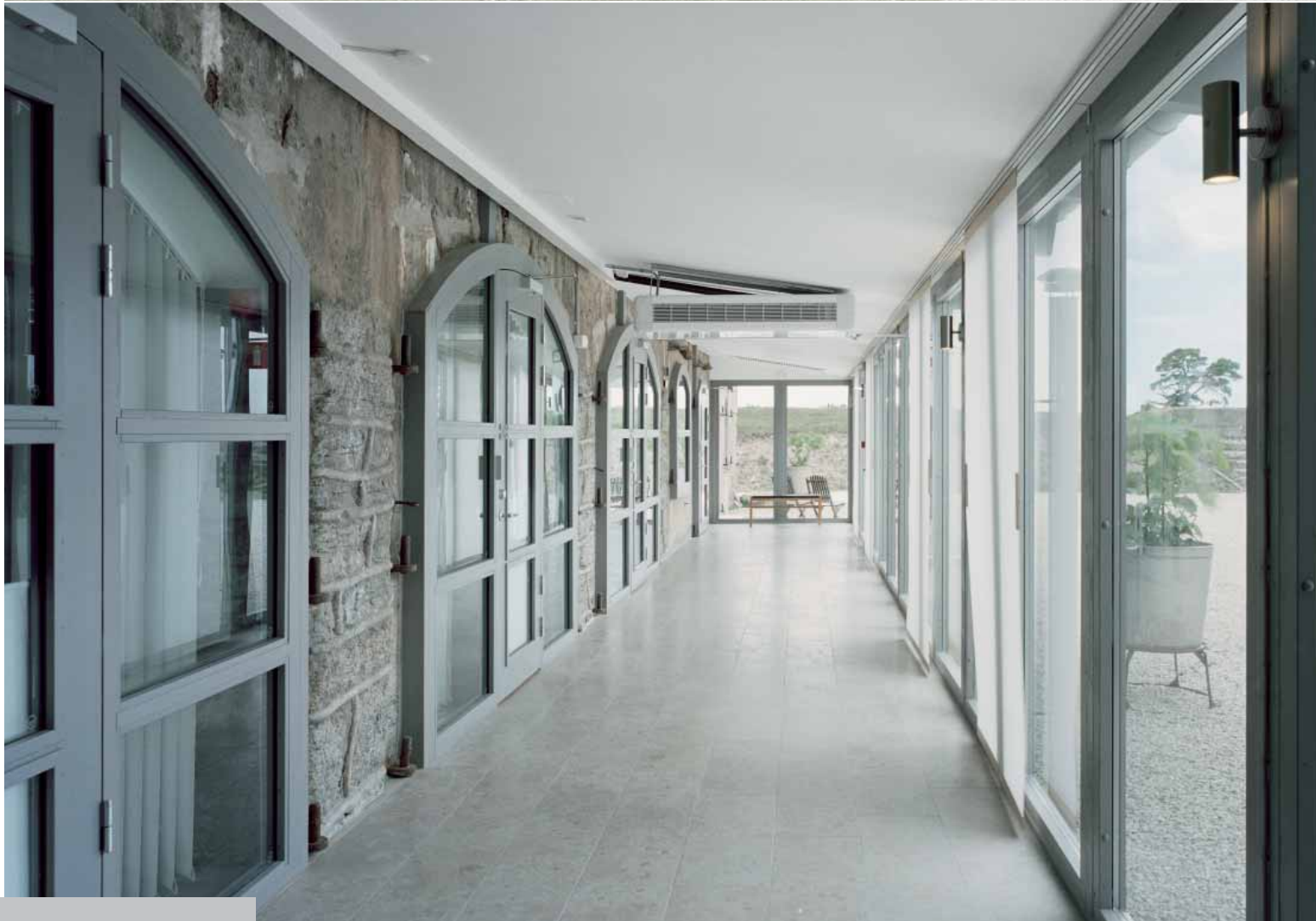
KOLERA

De goda tiderna fick dock en obehaglig vändning på sensommaren 1854. Den 21

Den avskräckande grinden är numera öppen för besökare, men det är inte helt lätt att upptäcka hotellet där det hukar inne bland gräsvallarna.

augusti återvände den engelska skruvång-fregatten Termagent till Färösund från Åland. På hemvägen hade man kapat ett ryskt fartyg och ombord härjade koleran. Man hade redan sänkt fem avlidna besättningsmän i havet när man nådde Färösund, och man avgick mot England dagen efter.

Gotlands Läns Tidningar skriver den 25 augusti: «Ett rykte förtäljer, att Koleran skall vara bland fångarna ombord på 'Termagent', vi se därför med nöje att denna fregatt just nu avgår. Måtte icke den här rådande lifliga trafiken draga den fruktade sjukdomen hit.» Men innan tryckpressarna startat har man fått tillägga: «P.S. Från Färösund ingick igår underrättelsen om 2:e kolerafall i Färösund. D.S.»

Sjukdomen spred sig från skepp till skepp och från stranden kunde man se hur de svarta flaggorna hissades i masterna ute i sundet. Koleraskräcken grep nu tag i Färösundsborna som började gå omvägar för att slippa möta varandra och bli smittade.

Ett tjugotal Färösundsbor avled i sjukdomen – och ett oräkneligt antal besättningsmän på de engelska och franska fartygen. På Färö köpte engelsmännen ett stycke land för att begrava sina döda. Platsen går ännu i dag under namnet Engelska kyrkogården.

I oktober var farsoten äntligen borta och under hösten lämnade fartygen Färösund för att återkomma nästa seglings-säsong. Gotlänningarna kunde då uppleva ännu en sommar med god handel innan Krimkriget tog slut våren 1856.

Freden och stillheten sänkte sig nu över Färösund, men våren 1885 fanns det åter anledning att frukta ett krig mellan England och Ryssland. Kritiken mot Sveriges agerande under Krimkriget då man upplätit Färösund som frihamn blossade upp igen. Ryssland och Tyskland deklarerade att man inte tänkte tolerera en neutralitetspolitik av det här slaget ännu en gång och det krävdes att Färösund skulle befästas.

FÄSTNINGEN BYGGS

På våren 1885 började man arbetena med befästningen. De bägge inloppen till Färösundet minerades och tre batterier byggdes med uppgift att försvara dessa minpositioner. Batterierna kallades batteri I, II och III och minpositionerna Färösund norr och Färösund södra. Batteri I och III låg vid södra gattet och batteri II låg vid

norra inloppet. Batteri I, även kallat mellersta batteriet, bestyckades med sex 12 cm kanoner, batteri II i norr med fyra 12 cm kanoner och sydligaste batteri III med åtta 17 cm kanoner.

12 cm pjäserna (modell 1873) var framladdade medan 17 cm kanonerna (modell 1869) var bakladdade med cylinderskruv.

Hela anläggningen fick namnet Flottans batterier och minpositioner i Färösund. Under byggandet av fästningarna lugnade det politiska läget i Östersjön ner sig men man färdigställde ändå byggnationen till år 1886. Fästningen blev nu bemannad av en bevakningsbefälhavare, två vaktkarlar samt en vapensmed. Efter 1900 anställdes också en minör.

Man förvarade ammunitionen och annan materiel i batterierna, men krutladdningarna hade man i ett särskilt kruthus. Krutet till minorna förvarades löst och när minorna skulle fyllas på fanns det många säkerhetsföreskrifter att följa. I kruthuset måste särskilda filtskor användas för att inte gnistor skulle uppstå. Det måste råda torr väderlek när krutet skulle hämtas ut och själva påfyllningen skulle sedan ske 200 meter från kruthuset. Antagligen fyllde man på minorna inne i minförrådet. År 1898 står det att läsa i en förteckning att man hade 75 minor «elektriska af plåt af typ flytmina No 3 M/76 med tillhörande tändflaskor af messing, ankare m.m.»

År 1899 moderniserades och ombyggdes batterierna I och II. De gammaldagiga 12 cm pjäserna byttes ut till 57 mm snabbskjutande kanoner av modell 1892, fyra per batteri. Artilleriet utökades också med tiopipiga kulsprutor.

Dessutom utrustades befästningarna med 'lysmaskiner' som den här tidens strålkastare kallades. Strömmen fick de av dynamomaskiner som drevs av koleldade turbiner.

Batterierna användes mest för övningar under somrarna varför ingen större besättning behövdes, men under det rysk-japanska kriget 1904 bildades Färösunds kustposition med cirka 25 officerare och 60 stamanställda. Man hade då också köpt upp mer mark kring samhället och uppfört fler byggnader för personal och material. De värnpliktigas antal uppgick till ett fyrtiotal, mestadels gotlänningar. Nu höll man regelbundna övningar. Bland annat var Mineringskolan från Vaxholm förlagd till Färösund i juni varje år.

År 1914 var Färösund och den svenska neutraliteten åter på tapeten. Den svenska flottan hade övning i Stockholms skär-

gård. Det misstolkades av Ryssland som trodde att flottan var på väg till Fårösund för att där ta emot tyska fartyg. På natten den 9 augusti var en rysk eskader på väg mot Gotland för att ge flottan ett ultimatum: «Ombasera till Karlskrona eller vi öppnar eld». Efter nya rapporter om svenskarnas egentliga förhållanden återkallades dock den ryske amiralen von Essen med sin eskader innan de hann fram till Gotland.

AVVECKLING

Efter första världskrigets slut avvecklades fästningen då den blivit hopplöst omodern.

Man var väldigt sårbar där man stod utomhus vid sin kanon med endast ett bröstvärn till skydd. Militären använde sig numera av rörligt artilleri och bunkrar byggdes utefter kusten för personskyddet. I Fårösund kom militärens närvaro att leva vidare som kustartilleriet KA 3.

Fångvårdsstyrelsen hade vid den här tiden planer att göra om batteri 1 till fängelse för speciella fångar. Man planerade en «interneringsanstalt för samhällsfarliga förbrytare om och när lagstiftning angående sådana kommer till stånd». Men den lagändringen blev aldrig av och fästningarna fick stå och förfalla.

År 1935 blev batterierna förklarade som statligt byggnadsminnesmärke och 1993 tog Statens fastighetsverk över förvaltningen av batterierna som dittills tillhört Fortifikationsverket. Batterierna avstyckades då också från de omgivande skjutfälten.

HOTELLPLANER

Batteri 1 sov länge en törnrosasömn ute på den vindpinade slätten på Bungenäs. En dag kom två entreprenörer och upptäckte den slumrande skönheten. Tillsammans hade de en dröm om att driva ett hotell i en unik miljö.

Under namnet Fårösunds fästning AB började de 2004 bygga ett hotell i och kring batteri 1. Tanken var att erbjuda ett lyxöst konferenshotell med säkerhetsklassning för exempelvis toppmöten. Man skulle kunna flyga hit på mindre än en timma från hela Östersjöområdet - antingen med sjöflyg eller med privatplan till Bunge flygfält eller varför inte med helikopter till hotellets planerade helikopterplatta.

Statens fastighetsverk har hela tiden stött idén. Dels skulle anläggningen kunna användas och synas som bygg-

nadsminnesmärke, dels skulle det lokala näringslivet gynnas. Planerna var stora men kostnaderna var tyvärr ännu större. Aktiebolaget gick i konkurs innan bygget var slutfört. Fastighetsverket färdigställde istället själv byggnationerna och arrenderar nu ut lokalerna. I år är det Pontusgruppen som driver hotellet i den säregna miljön vid Fårösundet.

Man har nu frångått de ursprungliga planerna på toppsäkerhet. Det man erbjuder är en udda hotellmiljö med avslappnad lyx.

BYGGNADEN

Ordet arkitektur för oftast tanken till något som är mer eller mindre högt. Den här arkitekturen slingrar sig nere i marken längs stora gräsvallar. Den är svår att få syn på från utsidan och ännu svårare att få ett helhetsgrepp om. En försvarsanläggning behöver ju inte dra uppmärksamheten till sig och även i sin nya funktion som hotell är anläggningen diskret.

Villkoret för ombyggnaden av detta byggnadsminne var att det skulle vara helt reversibelt. Det ska alltså i framtiden vara möjligt, om man så vill, att skala av tillbyggnaderna och se batteriet som det ursprungligen såg ut en gång. Tillbygget är utformat som en utanpåliggande korridor i glas och metall. Man har också gjort ett nybygge över kanonplatsen mellan vallarna för att binda ihop huskropparna.

Där pjäserna förr stod uppställda, med siktet ut över havet, kan man i dag avnjuta en middag i den nybyggda restaurangen. På den anslutande terrassen njuter nu gäs-

terna av utsikten över samma sund som man förr misstänksamt bevakade bakom kanoner.

De valvformade skyddsrummen inne i vallarna är nu inredda som hotellrum.

Man har byggt vidare på färgerna och materialen från den militära tiden. Allt går i grått och dämpat grönt – sten och gräs. Biljardbordet är klätt med specialbeställd grå duk för att matcha färgsättningen. Det som förr sett ogästvänligt och obekvämt ut har vänts till en spännande fördel. Allt beror på hur man väljer att presentera miljön.

I vinkällaren, under det gamla utkikstornet, ger fästningens naturliga klimat rätt temperatur och luftfuktighet för de ädla dryckerna.

– Det är idealiskt men samtidigt är det just dessa förhållanden som vi gör allt för att bekämpa i de övriga rummen, säger hotellchef Emil Persson som visar mig runt.

Fukten är en ständigt motståndare. Emil visar hur den vita takfärgen flagar på ett ställe.

– Sådant här får man underhålla kontinuerligt.

GOTLÄNSK TOUCHE

Uppe på taket, på de gräsklädda vallarna, går fåren och betar lite nonchalant.

– De är faktiskt ganska sällskapliga och kommer ibland fram och vill hälsa på våra gäster. Vi vill att det ska märkas att vi befinner oss på Gotland och fåren (lammen heter det på gotländska) bidrar onekligen till det, säger Emil Persson.

Den gotländska touchen präglar hela hotellet. Det är byggt av gotländska hantverkare och golven är av gotländsk kalksten från Slite. All inredning är av modern gotländsk design och på väggarna hänger konst från Gotlands grafikgrupp i en ständigt utställning.

Här har soldater övat och kanoner avfyrats. Man har frusit och ätit ärtsoppa och spanat ut mot horisonten, beredd att kanske avfira någon av minorna som satts ut i sundet. I dag kan man bada bubbelbad och dricka champagne, spela biljard eller ta en kopp cappuccino. Är man frusen kan

man bada bastu. Den historiska kontrasten är nästan skrattretande ibland.

– Har du sovit gott, frågar Emil Persson en av gästerna.

– Jo, till sist så. Det är underbara sängar, men det är bara lite svårt att somna i ett rum utan fönster, svarar han. **KV**

T. v. Även i hotellrummen går färgsättningen i grått och grönt. Inredningen är i modern gotländsk design. Lägg märke till lammskinnet i sänggavlarna.

T. h. I relaxavdelningen finns spåren kvar av forna tider. Två kanonfundament i betong tronar intill swimmingpoolen och används i dag som sittplatser. Några kuddar mjukar upp intrycket såväl som komforten.

